

G. W. F. HEGEL I RAMON LLULL

Gabriel Amengual Coll

Hegel certament no fou un lul·lista, i és ben lluny de les meves intencions intentar convertir-l'hi, puix seria de tot punt una cosa completament inversemblant i increïble per a qualsevol, per poc que els conegui a tots dos. El fet, però, és que, com sol passar amb qualsevol gran sistema o pensador d'una certa profunditat, com són sens dubte ambdós autors, no resulta difícil d'assenyalar certes línies de fons que presenten afinitats i paral·lelismes. I això és el que m'agradaria indicar. Abans, però, em propòs de donar compte de les referències explícites que Hegel fa a Llull en la seva obra, això ens permetrà de dibuixar la imatge que Hegel tenia de Llull; en un segon pas examinarem si, al marge d'aquestes referències i de la imatge que en resulta, podem esbrinar unes afinitats i uns paral·lelismes que deriven de llur obra globalment considerada.

1. Llull en l'obra hegeliana

A dos llocs de l'obra hegeliana surt el nom de Ramon Llull, en la seva versió llatina, *Raimundus Lullus*, i amb el títol de *Doctor illuminatus*:¹ a les *Lliçons sobre Història de la Filosofia*,²

1 Aquesta denominació és presa de Thaddäus Anselm RIXNER, *Handbuch der Geschichte der Philosophie zum Gebrauche seiner Vorlesungen*, Sulzbach 3 vols.: 1, 1822, vols. 2-3, 1823. Rixner és tingut per un historiador de la filosofia de tendència schellingiana (vegeu Lutz GELDSETZER, *Die Philosophie der Philosophiegeschichte im 19. Jahrhundert*, Meisenheim a. G.: Hain 1968, pàg. 93). La referència a Llull al vol. 2, pàg. 126. A Llull li dedica el capítol 61, amb el títol de «Raymundus Lullus, Doctor Illuminatus», on també l'anomena «Doctor illuminatissimus et magnus inventor artis».

2 HEGEL, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie: Werke in zwanzig Bänden* (TWH). Auf der Grundlage der 'Werke' von 1832-1845 neu edierte Ausgabe, hrsg. v. Eva Moldenhauer i Karl Markus Michel. 20 vols. Frankfurt/M: Suhrkamp 1970, vol. XIX, pp. 585-587. Hi ha una versió castellana però d'una altra edició de les lliçons: *Lecciones sobre la historia de la filosofía*. Trad. de Wenceslao Roces. México: FCE 1977, 3 vols., l'exposició de Llull es troba al vol. III, pàg. 149 seg., en el darrer capítol del pensament medieval, el dedicat als «místics»: Joan de Charlier, Raimon de Sabiude i Roger Bacon.

i a la *Ciència de la Lògica*;³ la primera és una obra històrica, encara que amb un enfocament que li dóna una orientació clarament sistemàtica;⁴ l'altra és l'obra més important de Hegel, és el cor del sistema, és el seu tractat del mètode i alhora la seva metafísica. Si hem de seguir l'ordre cronològic d'aquestes obres, hem de començar per la *Ciència de la Lògica*.

1.1. Llull en la lògica hegeliana

A la *Ciència de la Lògica* Hegel fa esment de Llull en l'exposició de Leibniz, un gran lul·lista que Hegel coneixia bé i que fins i tot es pot considerar com un precursor i model del seu propi plantejament filosòfic, en allò que constitueix el programa de tot el sistema: «Pensar el vertader no com a substància, sinó igualment com a subjecte.»⁵ En aquest cas, però, les referències a Leibniz i a Llull seran totalment crítiques.

L'esment a Llull es fa dins la lògica subjectiva, la lògica del concepte, en una nota sobre «la consideració habitual del sil·logisme», que ve després del primer capítol sobre el sil·logisme, dedicat al sil·logisme de l'existència.⁶ La nota és una crítica a la concepció formal del sil·logisme, puix el converteix en un «procediment mecànic», un «càlcul combinatori» que no diu res sobre l'objecte de què es tracta, no aporta res al concepte. En aquest context addueix la teoria sil·logística leibniziana per a criticar-la, per haver

3 HEGEL, *Wissenschaft der Logik*. Zweiter Band: Die Subjektive Logik (1816). Hrsg. v. Friedrich Hogemann und Walter Jaeschke: *Gesammelte Werke* (GW). Im Auftrag der Deutschen Forschungsgemeinschaft hrsg. v. der Rheinischwestfälischen Akademie der Wissenschaften, unter der Leitung v. Otto Pöggeler. Hamburg: Meiner 1981 (Bd. XII), pàg. 109; vers. cast.: *Ciència de la lògica*. Traducció de Augusta y Rodolfo Mondolfo. Prólogo de R. Mondolfo, Buenos Aires: Solar 1982, 2 vols., vol. II, pàg. 383 seg. (TWH VI, pp. 378s.).

4 Sobre la concepció hegeliana de la història de la filosofia em permet de remetre a Gabriel AMENGUAL, «La filosofia una en las múltiples filosofías a través de la historia. La concepción hegeliana de la historia de la filosofía», *Taula. Quadern de pensament* 45 (2013) 219-250.

5 HEGEL, *Phänomenologie des Geistes* (GW IX), p. 18, vers. cat. de Joan Leita: *Fenomenologia de l'esperit*, 2 vols. (Col. Textos Filosòfics, 35), Barcelona: Laia 1985 vol. I, pàg. 60.

6 HEGEL, *Wissenschaft der Logik* (GW XII), pp. 106-110; vers. cast.: *Ciència de la lògica*, vol. II, pàg. 379-385.

«sotmès el sil·logisme al càlcul combinatori». En aquesta crítica a Leibniz hi afegeix la crítica a Ramon Lull: «Aquesta aplicació leibniziana del càlcul combinatori al sil·logisme i a les vinculacions d'altres conceptes, no es diferenciava de la desacreditada *art* de Lull, sinó perquè era més metòdica respecte del nombre, però resultava tan mancada de sentit com aquella.»⁷

Això ja ens mostra que l'interès de Hegel per Lull rau en la relació que hi ha entre la lògica hegeliana i l'art lul·liana, i en segon lloc que en té coneixença indirecta, a través de les referències de Leibniz. La crítica se centra en el caràcter «mecànic», de mer procediment i càlcul combinatori, que té esment de la quantitat (particularitat, universalitat, etc.), però no de les determinacions qualitatives del concepte; no diu res sobre què és el concepte.

1.2. Lull en la història de la filosofia

En general podem partir del fet que Hegel no va conèixer Lull, ni tan sols fou un bon coneixedor del pensament medieval. La hegeliana història de la filosofia té com una de les seves peculiaritats que, sobretot vista des dels coneixements actuals, és enormement desproporcionada. Dels tres volums de les seves *Lliçons sobre Història de la Filosofia*, es pot dir que dos estan dedicats a la filosofia antiga (tenint en compte, de tota manera, que el primer volum comença amb una considerable introducció sobre el concepte d'història de la filosofia),⁸ especialment la grega, i entre els pensadors grecs els que se'n duen la part del lleó són Plató i Aristòtil. La filosofia medieval ve a ser un apèndix a la filosofia antiga; de fet és el darrer capítol del segon volum. De les 1.726 planes

⁷ HEGEL, *Wissenschaft der Logik*, II (GW XII), 109; vers. cast., vol. II, 383 seg.

⁸ D'aquesta introducció hi ha una edició a part: HEGEL, *Einleitung in die Geschichte der Philosophie*, hrsg. v. J. Hoffmeister, 3. gekürzte Aufl., besorgt v. Fr. Nicolin, Hamburg: Meiner 1966; vers. cast. d'E. Terrón: *Introducción a la historia de la filosofía*. Buenos Aires: Aguilar 1980, encara que és traducció d'una edició anterior.

que omplen aquestes lliçons, només 107 tracten de la filosofia medieval. Atesa aquesta escassetat, es fa més comprensible que només en dediqui 2 a Ramon Llull (a les quals cal afegir-n'hi dues més); en qualsevol cas, en total és ben poca cosa.

A l'hora de comptar les planes, la cosa es complica quan prenem la nova edició d'aquestes lliçons, que no són un text compost pels editors sobre la base dels apunts de diversos cursos (com eren les edicions anteriors), sinó només sobre els apunts d'un sol curs, el del semestre d'hivern 1825-26. En aquesta edició aparentment sembla més escandalosa la desproporció entre l'espai dedicat a la filosofia medieval i en aquesta a Llull i el conjunt de la Història de la Filosofia, ja que dels quatre volums dedicats al conjunt de la història només el primer capítol del darrer volum es dedica a la filosofia medieval, 70 planes en total.⁹ Dic que aparentment és més escandalosa, tenint en compte els quatre volums, però de fet l'edició s'ha vist ampliada no per un més extens text de les lliçons, sinó per les notes dels editors. La peculiaritat d'aquesta edició, pel que fa a Llull, és que no hi té un capítol propi, sinó que és inclòs dins un capítol titulat «Individus especials», on hi és tractat juntament amb Jeroni Cardanus, Thomas Campanella, Lucili Cèsar Vanini i Giordano Bruno (per tant, ja dins el Renaixement), d'aquest darrer en destaca «els seus pensaments filosòfics», «en conjunt la seva filosofia és espinozisme», i «la seva art lul·liana».¹⁰

Es pot assegurar que Hegel no llegí cap escrit de Llull, les informacions li arribaren, a més de Leibniz, per una part, d'un altre famós lul·lista i que Hegel apreciava moltíssim, com és Giordano Bruno i, per altra part, de les grans històries de la filosofia del moment que Hegel utilitza

9 HEGEL, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*. Hrsg. v. Pierre Garniron und Walter Jaeschke. Teil 4: *Philosophie des Mittelalters und der neueren Zeit*, (Vorlesungen. Ausgewählte Nachschriften und Manuskripte, Band 9), Hamburg: Meiner 1986 pàg. 1-70.

10 HEGEL, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*. Teil 4: *Philosophie des Mittelalters und der neueren Zeit*, pàg. 52. Aquesta connexió, a més de dir-nos una vegada més què en valora Hegel de Llull, ens indica quina fou la seva font. Sobre Llull, pàg. 54-57.

i li serveixen de guia i font de coneixements tant biogràfics com filosòfics, com són les de Wilhelm Gottlieb Tennemann (1761-1819)¹¹ i Thaddäus Anselm Rixner (1766-1838), que es poden considerar les primeres grans històries de la filosofia, matèria que rebrà precisament de Hegel un gran impuls, tant pel que fa a l'estudi dels autors i llurs obres, com pel lloc que li dóna dins el conjunt de la filosofia.

Pel que fa a Bruno com a font de coneixement lul·lià per a Hegel, en la seva exposició hi inclou una referència extensa (relativament) a l'art lul·liana, que són les planes que s'han d'afegir a l'exposició directament dedicada a Llull. De Bruno cita les obres lul·listes i alguna potser que hagi estat font de coneixements per a ell, atès que cita explícitament *De compendiosa architectura et complemento artis Lullii* (Paris 1582).

I què en diu de Ramon Llull en aquestes lliçons? Comença amb unes breus indicacions biogràfiques, que es prenen d'un dels manuals d'història de la filosofia més importants d'aquell temps, el de Tennemann, ocasionalment també de Rixner.¹² Els trets personals de Llull són molt tòpics: era un d'aquests homes excèntrics i impulsius, tenia forta afecció a l'alquímia i un gran entusiasme per la ciència, així com també una imaginació fogosa i inquieta; portà una joventut dissipada, es convertí, es retirà, tingué visions i es dedicà a la difusió del cristianisme, viatjant per Àfrica i Àsia¹³ i per Europa visitant papes i reis en recerca de llur recolzament als propis projectes; va sofrir molt en l'exercici de la seva missió, per dues vegades va haver de ser alliberat de la presó per comerciants genovesos; visqué llargament a París; escriví unes quatre-centes obres.

11 Wilhelm Gottlieb TENNEMANN, *Geschichte der Philosophie*, Leipzig 1798-1881, 11 toms en 12 vols., ref. vol. 8/2. Sobre aquest autor vegeu GELDSETZER, *Die Philosophie der Philosophiegeschichte im 19. Jahrhundert*, pàg. 35-40; Lucien BRAUN, *Histoire de l'histoire de la philosophie*, Paris: Ophrys 1973, pàg. 240-249.

12 Un resum del que aquests manuals diuen es troba a HEGEL, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*. Teil 4: *Philosophie des Mittelalters und der neueren Zeit*, pàg. 246 seg.

13 Àsia només es pot referir a Xipre, Àsia menor i Jerusalem. La informació, Hegel la pren de TENNEMANN, *Geschichte der Philosophie*, vol. VIII/2, pàg. 831 seg.

Pel que fa al pensament lul·lià es limita a fer esment de la lògica lul·liana, certament el que més li podia interessar i l'únic que en coneix. La font de coneixement de l'art lul·liana sembla ser Tennemann, a més de les referències que trobàs a Bruno i a Leibniz.¹⁴ «La seva art es refereix al pensar. Més en concret l'aspiració fonamental d'aquest home era l'enumeració i l'ordenació de totes les determinacions conceptuals, les categories pures, en les quals hi cauen tots els objectes, i així poder-los determinar per tal de poder indicar fàcilment de tot objecte els conceptes pertinents.»¹⁵

L'art, la descriu com una combinació de figures que es giren en un cercle i alhora connecten diferents determinacions del pensar. L'art és una exposició amb pretensió d'exhaustivitat o totalitat. Una part del cercle és immòbil i l'altra en moviment. El formen sis cercles, dos dels quals indiquen els subjectes, tres els predicats i el sisè les possibles preguntes. Cada classe té nou determinacions, designades amb les lletres B C D E F G H I J; d'aquesta manera obté nou predicats absoluts, nou de relatius, nou preguntes, nou substàncies, nou accidents, nou criteris morals i nou vicis.

Segurament el judici general de Hegel sobre Lull i la seva art, el diu amb una expressió: fou un pensador sistemàtic, però encara mecànic. La primera qualificació és positiva, en aquest sentit Hegel el podia considerar com un precursor de la seva filosofia, que té com a tret essencial el caràcter sistemàtic; la segona és negativa, la qual mostra la insuficiència del desenvolupament de l'art respecte de la lògica hegeliana, tal com hem vist en l'esment de en fa a la *Ciència de la Lògica*, posant-lo en la mateixa línia que Leibniz. Aquesta insuficiència es fa encara més gran per a Hegel,

14 TENNEMANN, *Geschichte der Philosophie*, vol. VIII/2, pp. 834-836. Cf. HEGEL, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*. Teil 4: *Philosophie des Mittelalters und der neueren Zeit*, pàg. 247.

15 HEGEL, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*: TWH, vol. XIX, pàg. 585 seg.

perquè, tal com explica en l'exposició sobre Bruno,¹⁶ entén l'art no tant com a lògica de descobriment i fonamentació, sinó com a art mnemotècnica.

2. Paral·lelismes entre l'obra lul·liana i la hegeliana

A l'hora d'assenyalar paral·lelismes o afinitats, convé tenir presents els punts decisius de l'obra hegeliana. De Hegel es pot dir que tota la seva obra es troba en quatre llibres: la *Fenomenologia de l'esperit* (1807), la *Ciència de la Lògica* (1812-13/32 i 1816), l'*Enciclopèdia de les Ciències Filosòfiques* (1817, 1827, 1830) i els *Fonaments de la Filosofia del Dret* (1820), i encara essent aquestes dues darreres manuals per a l'ús dels alumnes, tot i que l'*Enciclopèdia* té la importància de presentar l'esbós de tot el sistema, es pot dir que la filosofia hegeliana és continguda en dues obres, la *Fenomenologia de l'esperit* i la *Ciència de la Lògica*. Doncs bé, aquestes dues obres precisament ofereixen perspectives que en el fons conflueixen en visions de fons de Llull. Mirem d'esbrinar aquests paral·lelismes.

2.1. La *Fenomenologia de l'esperit* i el *Llibre d'Evast e Blanquerna*

La *Fenomenologia de l'esperit* és definida pel seu autor com la «ciència de l'experiència de la consciència» i es proposa exposar «com el camí de la consciència natural que arriba fins al saber veritable o bé com el camí de l'ànima que recorre la sèrie de les seves configuracions com estacions preestablertes en aquella per la seva pròpia naturalesa, de manera que es purifica i s'enlaira fins a l'esperit tot assolint mitjançant l'experiència completa de si mateixa el coneixement d'allò que és en si mateixa.»¹⁷ El seu contingut és, per tant, «la sèrie de les seves

¹⁶ HEGEL, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*: TWH, vol. XX, pàg. 31-33.

¹⁷ HEGEL, *Phänomenologie des Geistes* (GW IX), pàg. 55, vers. cat. vol. I, pàg. 111.

configuracions que la consciència va recorrent per aquest camí [, que] constitueix més tost la història desenvolupada de la formació de la consciència mateixa cap a la ciència.»¹⁸ La *Fenomenologia* exposa una història transcendental (com ja havia fet Fichte), la de la consciència, però també la història viscuda, amb les seves diferents etapes que han anat configurant la consciència de la nostra cultura. Tota aquesta història desemboca a fer una lectura conceptual de la història, a portar a concepte la història, a arribar a una història conceptual, la qual cosa serà el «saber absolut.»

En aquest sentit la *Fenomenologia* ha estat definida com a *Bildungsroman*, com a novel·la de formació,¹⁹ essent l'exemple típic d'aquest gènere literari la novel·la de Goethe *Anys d'aprenentatge de Wilhelm Meister*.²⁰ Sota aquest punt de vista no resulta difícil establir un paral·lelisme amb l'obra lul·liana *Llibre de Evast e Blanquerna*, puix ambdues obres poden entendre's com a *Bildungsroman*. De fet *Llibre de Evast e Blanquerna* (1283-85) és «el primer assaig de novel·la biogràfica i social en les literatures d'Occident».²¹ En ambdues el protagonista va passant per diverses etapes, les quals tenen totes elles un cert caire prototípic, i alhora va evolucionant i es va formant. I ambdues culminen en el saber absolut, que es resol en la reassumpció del saber fenomenològic, experiencial, assolint el concepte; en el cas de Lluïa en la contemplació, que s'exposa en el capítol «de vida ermitana» i el consegüent «Llibre de Amich e Amat», després del llarg procés de recerca de Déu i servei; en Hegel en «El saber absolut», el capítol que clou l'obra.

18 HEGEL, *Phänomenologie des Geistes* (GW IX), pàg. 56, vers. cat. vol. I, pàg. 112.

19 Jean HYPPOLITE, *Génesis y estructura de la 'Fenomenología del espíritu' de Hegel* (1946). Barcelona: Península 1973, pàg. 13-21,

20 Edició catalana: Barcelona: Edicions 62, 1985 (Les millors obres de la Literatura Universal, 41).

21 Salvador GALMÉS, «Notícia preliminar» a: Ramon LLULL, *Llibre de Evast e Blanquerna*. A cura de Mn. Salvador Galmés. Barcelona: Barcino 1935, vol. 1, pàg. 5-16, cita pàg. 5.

2.2. Paral·lelisme entre l'Art lul·liana i la Ciència de la Lògica hegeliana

Ja hem vist que Hegel més aviat marca distàncies respecte del projecte lul·lià de l'art, essent no gensmenys aquesta obra el punt del seu interès. Malgrat les distàncies, que són innegables, segurament és possible una consideració més acurada i propera que la que en té Hegel. En efecte, assolint el saber absolut o la contemplació ambdós autors aconseguen moure's en el nivell del concepte, de manera que poden desenvolupar una lògica que és alhora una metafísica. D'aquí doncs arranca tant la teoria dels correlatius lul·liana com la lògica hegeliana. Aquest és el paral·lelisme més sorprenent entre ambdues filosofies, que, en aquest sentit, s'ha de dir que ambdues són especulatives.

Hegel pensa la lògica no com un tractat de la relació entre els conceptes segons la seva dimensió (universal, particular, singular) i les relacions que l'enteniment, és a dir, des de fora (no des de la consideració del seu concepte), estableix entre aquells, fent abstracció de les coses i llurs propietats, com ho fa la lògica normal, que ell qualifica d'abstracta o formal. Ja Kant, amb la seva lògica transcendental, havia anat més enllà de la lògica formal; dedueix les categories a partir dels actes de l'enteniment, de manera que aquests configuren les coses; constata que la nostra concepció de les coses les modula, les constitueix. Continua essent lògica, perquè tracta dels actes de l'enteniment i llur rigor, però ja ens diu qualque cosa sobre les coses. La lògica hegeliana no sols assumeix el paper actiu de la raó, sinó que intenta superar la separació entre raó i realitat. També la lògica continua essent tractat del correcte ús de l'enteniment, tractat del mètode, però aquest és entès com «la consciència relativa a la forma de l'automoviment interior de la lògica».²² Gràcies a la superació entre consciència

²² HEGEL, *Wissenschaft der Logik*. Erster Band: Die Objektive Logik (1812-1813) (GW XI), p. 24; vers. cast.: *Ciència de la lògica*. I. La Lògica objectiva 1. El ser (1812), 2. La doctrina de la essència (1813). Edició y traducción de Félix Duque. Madrid: Abada 2011, pàg. 202.

i objecte, pensament i realitat, la lògica és també metafísica. La lògica és l'intent de dir com són les coses no des de fora, des de l'exterior d'elles, sinó exposant «el curs de la cosa mateixa», de manera que «aquest mètode no és gens distint del seu objecte i contingut, puix és el contingut en si, la dialèctica que el contingut inclou en si mateix.»²³

També a Llull la combinació de les propietats, que proposa la seva art, no és només una combinació de paraules, ni tan sols una combinació formal, és a dir, segons la forma dels conceptes (universal, particular, singular), segons la seva universalitat o particularitat, sinó de realitats,²⁴ en aquest sentit no és purament mecànica, malgrat la crítica de Hegel en aquest sentit, sense que això permeti una identificació d'ambdós plantejaments.

És més, els paral·lelismes entre ambdós es poden establir, perquè tenen un rerefons comú: la teoria platònica de les idees, certament amb profundes modificacions.²⁵ Tant a Hegel com a Llull, la idea no és només el paradigma, l'essència de les coses, sinó que és, a més, l'energia, l'*energeia*, l'acte que fa que les coses siguin. No hi ha sols contrast entre les idees i la realitat (essent aquesta només ombra de la realitat pròpiament dita que són les idees, com a Plató), sinó una compenetració, ja que la realitat és generada per l'*energeia* de les idees, del concepte. En Llull aquesta *energeia* es fa manifesta en les qualitats o dignitats divines que són actives: Déu és justícia i justifica, fa justs, la bondat bonifica, i així totes les altres.

Les dignitats, propietats, atributs, principis o «virtuts», «són la manera que té l'enteniment humà d'aproximar-se als

23 HEGEL, *Wissenschaft der Logik*. Erster Band: Die Objektive Logik (1812-1813) (GW XI), pàg. 25; vers. cast.: *Ciencia de la lógica*. 1. La Lógica objetiva 1. El ser (1812), 2. La doctrina de la esencia (1813). Edición y traducción de Félix Duque. Madrid: Abada 2011, pàg. 203.

24 L'estudi clàssic sobre la qüestió i que la posa com a central del pensament lul·lià és Jordi GAYÀ, *La teoria lul·liana de los correlativos. Historia de su formación conceptual*, Palma de Mallorca 1979. Per a una exposició general del pensament de Llull, vegeu Jordi GAYÀ, *Raimondo Lullo. Una teologia per la missione*. Milà: Jaca Book 2002.

25 Joan ANDREU ALCINA, *Ramon Llull y el pensamiento transcendental como vía de acceso a la trascendencia*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya 2012.

diferents matisos que constitueixen el ser de Déu.»²⁶ Però no es tracta d'un mer conjunt o aglomerat de propietats, sinó que tenen un fil que les sistematitza, d'aquí que el terme que preval sigui el de dignitat. Les dignitats són «autèntics principis del ser i del conèixer. Des de la perspectiva del ser, les dignitats són perfeccions reals realitzades en grau eminent en Déu i en grau relatiu en la resta de les criatures. Des de la perspectiva del coneixement, les dignitats són els principis primers que permeten la intel·lecció de les raons necessàries que expliquen l'abast i el significat de l'estructura ontològica de Déu i el seu caràcter eminent».²⁷ Les dignitats són, per tant, conceptes transcendents que permeten el coneixement perquè són les que fan possible i real el concepte.²⁸ Les dignitats com a conceptes transcendents «permeten plantejar cognoscitivament les relacions de fonamentació de Déu respecte del món. En les criatures les dignitats creades es distingeixen realment entre elles. En Déu, les dignitats coincideixen entre elles i es fonen en la seva mateixa essència. En definitiva, des de la perspectiva de Ramon Llull Déu és el ser, les dignitats del qual s'identifiquen».²⁹

A partir d'aquesta visió logicometafísica es comprèn que es pugui parlar de «raons necessàries».³⁰ Ambdós parlen de raons necessàries, que, a Hegel, són les raons que es desprenen del concepte; no es tracta d'una necessitat exterior que la raó humana imposi a Déu o a la realitat, sinó de copsar la lògica interna de la revelació i de la manera d'actuar de Déu i de la realitat. Tant per a Llull com per a Hegel és també una afirmació de la raonabilitat de les proposicions, de llur manca d'arbitrarietat i de llur capacitat comunicativa universal.

26 Joan ANDREU ALCINA, *Ramon Llull*, pàg. 158.

27 Joan ANDREU ALCINA, *Ramon Llull*, pàg. 159.

28 Joan ANDREU ALCINA, *Ramon Llull*, pàg. 159-168.

29 Joan ANDREU ALCINA, *Ramon Llull*, pàg. 160.

30 Joan ANDREU ALCINA, *Ramon Llull*, pàg. 105-117.

2.3. Paral·lelisme entre les respectives visions polítiques

Ambdós tenen una visió cosmopolita amb accents diferents. A l'hora d'exposar l'ètica (moral i política) i la filosofia de la història, Hegel, conscient de la realitat moderna de l'Estat nacional, en termes generals es pot dir que és nacionalista (cosa que no té res a veure amb els suposats prussianisme i estatalisme que tantes vegades se li han retret); fins i tot critica com una il·lusió la proposta kantiana de la federació d'estats o nacions. Una tal federació suposaria que hi ha (o que es crea) un «pretor» sobre els Estats sobirans, la qual cosa és una contradicció. La seva proposta és l'Estat nacional modern, postrevolucionari, creat per Napoleó. En canvi, creu que s'està creant una societat civil cosmopolita gràcies al comerç, el qual ajuda al desenvolupament del dret, la pau, l'intercanvi de tota mena.

Llull, en canvi, en una visió més ecumènica del món, inspirada en la idea de cristiandat, és més cosmopolita, malgrat que el cosmopolitisme sigui una realitat a aconseguir mitjançant el reconeixement de les diferències i la consecució de la reconciliació sobre la base del diàleg i la raó. Com se sap, és un aferrissat defensor del diàleg, perquè creu que els humans es poden entendre argumentant, gràcies a la força de les raons, encara que pertanyin a tradicions culturals i religioses distintes.

La coincidència vindria en el fet que ambdós són conscients que aquest ideal de pau i llibertat ha estat possibilitat pel cristianisme. Per a Hegel el cristianisme és la religió de la llibertat, atès que per aquell ha vingut al món la idea de la llibertat, que encara no coneixien ni els grecs. El cristianisme introduí la idea de llibertat afirmant que tot individu humà, només pel fet de ser tal, és objecte de l'amor de Déu, de manera que era constituït persona no per la concessió d'algun privilegi, sinó per ell mateix; així la llibertat deixà de

ser privilegi d'un grup (els ciutadans de la polis) i deixà de ser una concessió exterior.

2.4. Paral·lelisme en les seves concepcions del cristianisme

En un temps en què la teologia cercava un nou àmbit de vida entre la raó teòrica i la raó pràctica, de les quals se sentia desplaçada per l'obra de Kant, trobà en el sentiment un àmbit propi. Així nasqué la teologia liberal, amb aires romàntics, de la mà de Schleiermacher. Doncs, en aquest temps, en què la teologia cercava més la connexió exterior i la reflexió racional sobre la fe, Hegel posa en relleu el més significatiu del cristianisme, xifrant-ho en el Misteri Pasqual i la Trinitat; ambdós misteris estan alhora íntimament units, essent el primer (que Hegel entén des de l'Encarnació, vida, mort i resurrecció de Crist fins a la donació de l'Esperit, que constitueix la comunitat cristiana i l'Esperit en la seva comunitat) la història temporal de l'Esperit Absolut, mentre que el segon és la història eterna de l'Esperit Absolut.³¹

De manera semblant, Ramon Llull, i en el seu cas mogut per l'impuls missioner, centra la fe cristiana en els misteris de l'Encarnació i la Trinitat, aconseguint una concepció de Déu, que concep com a comunitat i comunicació de vida, primer de tot, de vida al seu interior, com a comunitat de vida i amor (la Trinitat), i, després, cercant la comunicació de la seva vida i amor a la humanitat, mitjançant l'Encarnació. Aquesta connexió entre els dos misteris la podem veure per exemple en *Llibre del gentil e dels tres savis*,³² on Llull exposa que Déu, per una operació intrínseca, en virtut de la seva eterna

31 Michael THEUNISSEN, *Hegels Lehre vom absoluten Geist als theologisch-politischer Traktat*, Berlin: W. de Gruyter 1970. Aquest estudi destaca la importància de la cristologia per al pensament de Hegel. El bon sentit de Hegel respecte de la fe cristiana ressalta si es compara, per exemple, amb Friedrich D. E. SCHLEIERMACHER, *Der christliche Glaube [1821-22]*, Hg. von Hermann Peiter, Berlin: Gruyter 1984, 2 vols. (n'hi ha vers. cast.: *La fe cristiana*, Salamanca: Sígueme) on no es tracta ni de la Trinitat ni del misteri pasqual de Crist.

32 Ramon LLULL, *Llibre del gentil e dels tres savis* (II,2), in: *Obres selectes de Ramon Llull*. Edició, introducció i notes d'Antoni Bonner, Palma: Moll 1989, vol. 1, pàg. 107-272.

bondat, s'actualitza a ell mateix; aquesta operació intrínseca no es dóna en el món, ni s'hi pot donar; en canvi el món és actualitzat per una operació extrínseca de Déu i la seva bondat. D'aquesta manera s'afirma una unitat transcendental de la realitat, de Déu i del món, la qual ha assolit la seva culminació en l'Encarnació.³³

Gràcies a aquesta manifestació i comunicació de la vida de Déu, la religió cristiana es converteix en ambdós, a Lull i a Hegel, en la religió més perfecta, l'absoluta, en tant que realitza plenament el concepte de religió, és a dir, la unió de Déu amb l'home.³⁴

3. Conclusió

En la nostra indagació hem trobat algunes espigolalles que, com engrunes que cauen de la rica taula d'aquests dos autors, donen fe d'unes convergències que nosaltres, com a lectors formats en les seves escoles, podem fàcilment establir. Si no es tracta d'unes afinitats massives, sí que són, en canvi, indici d'uns sistemes de pensament o almanco de grans pensadors i mestres que ens instruiran sempre que tinguem el coratge i la humilitat, la paciència i la tenacitat d'acostar-nos-hi i sempre ens enriquiran amb llur lucidesa i llur saviesa.

33 Joan ANDREU ALCINA, *Ramon Lull*, pàg. 169 seg., 212-216.

34 Rosa PLANAS, *De Ramon Lull a Francesc Prats (1450?-1503?) Un exemple d'evolució del conflicte amb el judaisme*, Palma 2010, pàg. 7: «La mateixa naturalesa del Déu que descobria Lull, diferia de la que proposaven els altres: un Déu que es manifesta actiu *ad intra* i que actua també *ad extra* i que, mitjançant aquests dos camps d'acció, permeten demostrar la Trinitat i l'Encarnació. La Trinitat com a exponent màxim de la vida interior de la divinitat, i l'Encarnació com a manifestació suprema de la seva vida externa. – Aquesta dinàmica que desplaçava la Creació com a centre de gravetat de l'activitat divina, tal i com ho havien defensat els jueus, feia que l'essència de Deu es mostrés més completa i universal en el cristianisme que en les altres religions.»